

УДК 159.9:316.77
DOI: 10.31891/PT-2021-2-3

ГЛАВАЦЬКА Н. Д.

Хмельницький національний університет
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0541-13685>
e-mail: nata.glavatska@gmail.com

ПОДКОРИТОВА Л. О.

Хмельницький національний університет
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2242-2576>
e-mail: larisa.podkoritova@gmail.com

СУЧАСНІ ЗМІНИ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ ДОРОСЛИХ

У статті представлено аналіз психолого-педагогічних досліджень щодо гендерних ролей у взаємодії дорослих. Висвітлено зміст поняття гендер як культурно-детермінованої і соціально сконструйованої категорії, що характеризує певні очікування щодо ролей і поведінки чоловіків і жінок, а також взаємовідносини між ними. Розглянуто поняття гендерної взаємодії як сукупності соціально-рольових взаємин, відображених у різних формах взаємозв'язку людей як представників певної статі та гендеру, що виникають і формуються в процесі їхньої спільної життєдіяльності в усіх її сферах. Розкрито поняття гендерної ролі як функції особистості, що забезпечує відтворення гендерного стереотипу; модель поведінки і стосунків, які дозволяють іншим людям робити висновки про приналежність індивіда до чоловічої або жіночої статі. Показано, що гендерні ролі мають важливі наслідки в житті чоловіків та жінок, оскільки впливають на взаємодію та взаємозв'язки індивідів з іншими людьми, відводять чоловікам у жінкам певні місця в соціальній структурі, у рамках якої обидві статі ідентифікують себе, формулюють власні цілі та цінності.

Проаналізовано норми жіночих та чоловічих гендерних ролей та виявлено перебіг змін у сучасному суспільстві поглядів щодо даної проблематики. Дані зміни пов'язані з ідеєю про те, що традиційні гендерні ролі стримують особистісний розвиток і реалізацію наявного потенціалу особистості, ускладнюють взаємодію між представниками різних гендерних груп та всередині них.

Ключові слова: гендер, гендерна взаємодія, гендерні ролі.

NATALIA HLAVATSKA,

LARISA PODKORITOVA

Khmelnitsky National University

MODERN CHANGES IN GENDER ROLES OF ADULTS

The article presents an analysis of psychological and pedagogical research on gender roles in adult interaction. The content of the concept of gender as a culturally determined and socially constructed category, which characterizes certain expectations about the roles and behavior of men and women, as well as the relationship between them. The concept of gender interaction is considered as a set of social-role relationships, reflected in various forms of relationship between people as members of a certain sex and gender, which arise and are formed in the process of their joint life in all its spheres. The notion of gender role as a function of personality, which provides reproduction of gender stereotype, is revealed; a pattern of behaviors and relationships that allow other people to draw conclusions about an individual's

male or female gender. Gender roles have extremely important consequences in the lives of men and women, as they affect the interaction and relationships of individuals with other people, give men and women certain places in the social structure in which both sexes identify themselves, formulate their own goals and values. The peculiarity of gender roles is that we do not choose them, they belong to the type of assigned roles. The status of the future husband or future woman is obtained by the child at birth, and then in the process of gender socialization the child learns to perform a particular gender role.

The norms of women's and men's gender roles are analyzed and the course of changes in the modern society of views on this issue is revealed. These changes are related to the idea that traditional gender roles constrain personal development and realization of the existing potential of the individual, complicate the interaction between representatives of different gender groups and within them.

Key words: gender, gender interaction, gender roles.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У сучасному суспільстві відбуваються бурхливі зміни, що мають своїми наслідками, зокрема, перебудову соціальних зв'язків. Соціальні статуси є складовими соціальної структури будь-якого суспільства. Це позиції, з яких відбувається взаємодія з іншими. Соціальні ролі визначаються як сукупність очікувань щодо поведінки індивіда, котрий займає певну позицію в процесі взаємодії. Гендерні ролі зумовлені диференціацією всіх членів суспільства на дві основні категорії – чоловіків і жінок – та передбачають очікувану від них ціннісно й нормативно визначену поведінку. Разом з тим, зауважимо, що останні десятиліття дедалі більше визначається так звана «третя стать» - особи, які не ідентифікують себе ані як чоловік, ані як жінка, не залежно від біологічної статі. В Україні це явище знаходиться лише у початковій стадії.

Отже, у сучасному світі постає завдання нового осмислення гендеру як соціокультурної статі, нового прочитання та реконструкції минулого у стосунках статей, аналізу історії розвитку гендерних, шлюбно-сімейних та сексуальних стосунків і, найголовніше, представлення міждисциплінарного, синергійного підходу до гендерної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивченням питання формування механізмів гендерних ролей займалися С.Л. Бем, Т. Говорун, С. Оксамитова та інші. Аналіз гендерних ролей здійснюється такими вченими як Н. Лавриненко, М. Палуді, Т. Мельник, О. Плетка, О. Скар та інші. Дослідження зв'язку гендерних ролей з гендерними стереотипами знаходимо у працях таких учених як Т. Марценюк, М. Ткалич, А. Робулець, С. Гладченко, К. Кальницька тощо. Є окремі дослідження, присвячені впливу гендерних ролей на взаємодію: наприклад О. Судакова,

У. Могілевич мають працю про вплив психологічної гендерної ролі на взаємовідносини лікар-пацієнт. Якщо узагальнювати огляд наукових праць щодо гендерних ролей, то можна відзначити, що вони гендерні ролі часто розглядаються у взаємозв'язку з гендерними стереотипами та гендерною ідентичністю, досліджуються зміни у гендерних ролях і стереотипах, їх зв'язок з на різними соціальними процесами.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми,
котрим присвячується стаття.**

Як показав аналіз наукових праць щодо гендерних ролей, незважаючи на значну кількість таких досліджень, бракує праць, які узагальнюють наукові дані щодо особливостей гендерних ролей у взаємодії дорослих та зміни цих ролей. Відповідно, наша наукова стаття присвячується теоретичному аналізу наукових праць, які присвячені зміні гендерних ролей у взаємодії дорослих.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у теоретичному аналізі сучасних змін гендерних ролей дорослих та їх значенні для взаємодії.

Виклад основного матеріалу

Якими б не були людські суспільства, – примітивними чи розвинутими, осілими чи кочовими, класовими чи докласовими, войовничими чи миролюбними, багатими чи бідними, – усіх їх об'єднує незаперечний факт наявності в соціальній структурі двох найбільших категорій людей – чоловіків і жінок, а також те, що в культурі суспільства є сукупність ідей, ставлень, норм, моделей поведінки, традицій, які передаються від покоління до покоління, ціннісних уявлень про те, якими повинні бути чоловіки та жінки, які соціальні статуси посідати, які соціальні ролі відігравати.

Гендерні ролі зумовлені диференціацією всіх членів суспільства на дві категорії – чоловіків і жінок – та передбачають очікувану від них ціннісно й нормативно визначену поведінку.

Гендер – культурно-детермінована і соціально сконструйована категорія, що характеризує певні очікування щодо ролей і поведінки чоловіків і жінок, а також взаємовідносини між ними [1, с. 4].

Гендерна взаємодія є сукупністю соціально-рольових взаємин, відображених у різних формах взаємозв'язку людей як представників певної статі та гендеру, що виникають і формуються в процесі їхньої спільної життєдіяльності в усіх її сферах (особистісній, сімейній, професійній, суспільній тощо) [2, с. 19].

Гендерна роль – це функція особистості, що забезпечує відтворення гендерного стереотипу; модель поведінки і стосунків, які

дозволяють іншим людям робити висновки про приналежність індивіда до чоловічої або жіночої статі [3, с. 160].

Гендерні ролі, які є вимогою та очікуваннями суспільства, мають надзвичайно важливі наслідки в житті чоловіків та жінок, оскільки впливають на взаємодію та взаємозв'язки індивідів з іншими людьми, відводять чоловікам у жінкам певні місця в соціальній структурі, у рамках якої обидві статі ідентифікують себе, формують власні цілі та цінності.

Гендерна роль вимагає виконання певних соціальних розпоряджень – у вигляді мовлення, манер, одягу, жестів тощо має відповідати певній статі. Також гендерна роль розуміється як диференціація діяльності, статусів, прав та обов'язків індивідів залежно від їхньої статевої приналежності. На рівні культури гендерні ролі існують у контексті певної системи статевої символіки та стереотипів маскуліності та фемінності, вони також пов'язані з певною нормативною системою, яку особистість засвоює у власній свідомості та поведінці.

Особливістю гендерних ролей є те, що люди не вибирають їх, вони належать до типу приписаних ролей. Статус майбутнього чоловіка або майбутньої жінки отримується дитиною при народженні, а потім у процесі гендерної соціалізації дитина навчається виконувати ту чи іншу гендерну роль.

Гендерні ролі впливають з гендерної ідеології, пануючої у суспільстві.

В.В. Москаленко наводить такі підтвердження розумінню гендерної ролі як феномену культури:

1) Гендерна роль є системою суспільних вимог і очікувань щодо особистісних якостей і поведінки людини. Яка має свою історичну і соціально-культурну форму у кожній окремій культурі.

2) Гендерна роль є результатом засвоєння індивідом соціальних конструктів у вигляді гендерних схем, гендерних моделей, уявлень, що відрізняються в рамках в рамках кожного культурного середовища.

3) Структурні складові гендерної ролі у вигляді зразків, моделей, патернів поведінки є явищами гендерної культури, яка змінюється [4, с. 39].

Норми жіночої та чоловічої ролі, які існують в суспільній свідомості. Багато в чому відрізняються й потребують окремого аналізу. Спочатку проаналізуємо систему жіночих гендерних ролей.

Українська дослідниця гендеру О. Кісь серед моделей конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні

відзначає такі зразки фемінності, як «Берегиня», «Барбі», що належать до андроцентричних моделей та «ділова Жінка» й «Феміністка», які належать до альтернативних моделей.

Можливості професійної кар'єри жінки також багато в чому обумовлені її гендерною роллю та нормами, які сформовані стосовно цієї ролі. В літературі визначені декілька точок зору на поєднання професійних і сімейних ролей жінкою:

- 1) переважна орієнтація на професійну діяльність;
- 2) переважна орієнтація на сімейні цінності;
- 3) гнучке сполучення професійних і сімейних ролей.

Згідно з варіантами поєднання професійних і сімейних ролей жінкою можна визначити типи соціальної орієнтації жінок: жінки, орієнтовані на різні види діяльності; жінки з орієнтацією на самореалізацію і в родині, і в професійній діяльності; жінки з орієнтацією на самореалізацію і в родині, і в професійній діяльності з перевагою сімейних пріоритетів.

Отже, жінка сприймає кар'єру як можливість та необхідність особистісного зростання, самореалізації, намагається завжди розмежовувати професійне і особистісне, але в той же час, займає пасивну позицію відносно кар'єрного росту. [5, с. 41].

Особливе місце серед норм жіночої гендерної ролі посідає вимога бути і гарною дружиною, матір'ю, домогосподаркою, й ефективним працівником. Ця норма-вимога особливо гостро стоїть перед жінками, які намагаються поєднувати сімейне життя та професійну діяльність.

Важливе місце в системі жіночих гендерних ролей посідають професійні ролі, обговорення яких, зазвичай, торкається проблеми гендерної нерівності в професійній діяльності, відмінностей в оплаті праці чоловіків і жінок, можливостей професійної кар'єри жінки, практик гендерної дискримінації, сексуальних домагань тощо.

Сімейні та професійні ролі й норми щодо виконання цих ролей пред'являють до жінок суперечливі вимоги, і часто їм просто не вистачає фізичних і психічних ресурсів, щоб відповідати ролі як берегині сімейного вогнища, так і гарного професіонала, що може призвести до певних внутрішньоособистісних конфліктів, почуття провини, появи гендерно-рольових дисгармоній та інших згубних наслідків.

Перейдемо до аналізу системи чоловічих гендерних ролей.

Сьогодні у структурі чоловічих гендерних ролей відбуваються такі зміни:

– змінюється структура гендерних ролей: у масовій свідомості нормативні чоловічі та жіночі властивості як і раніше виглядають альтернативними та взаємодоповнюючими, але нормативна маскуліність, як і нормативна фемінність доповнюється гендерно-нейтральними якостями, а отже ідеальний тип «справжнього чоловіка» втратив свою монолітність;

– змінюються соціальні уявлення про специфіку чоловічого тіла, критерії чоловічої краси та межі чоловічої емоційної чутливості, які більше не асоціюються переважно з якостями, заснованими на силі та владі. Межа емоційної чутливості розширюється від самовладання до певних проявів ніжності й чутливості, які раніше вважалися проявами слабкості та жіночності;

– ускладнюються взаємини між чоловіками, які завжди були змагальними та ієрархічними. Сьогодні чоловічі ієрархічні системи будуються не за одним, а за кількома принципами, що не збігаються один з одним, отже, сучасні нормативні канони маскуліності є багатомірними та більш гнучкими до змін [2, с. 44].

Незважаючи на такі вражаючі зміни, норми чоловічої гендерної ролі залишаються більш консервативними та жорсткими, ніж норми жіночої гендерної ролі.

Серед основних норм чоловічої гендерної ролі, пов'язаних із маскуліністю, відзначають такі, як норма успішності, статусу, фізичної твердості, розумової твердості, емоційної твердості, норма антижіночності

Норма успішності і статусу є відображенням гендерного стереотипу. Відповідно до якого соціальна цінність чоловіків визначається величиною їх заробітків та успішністю на роботі. Норма фізичної твердості є стереотипом мужності, згідно з яким чоловік повинен володіти фізичною силою та високою біологічною активністю. Норма розумової твердості також є стереотипом мужності, відповідно до якого чоловік має багато знати, бути компетентним і завжди контролювати ситуацію. Норма емоційної твердості передбачає, що чоловік не повинен проявляти почуття і має бути здатним вирішувати власні емоційні проблеми без допомоги оточуючих. Норма антижіночності змушує чоловіків уникати жіночих занять, видів діяльності та моделей поведінки. У деяких чоловіків цей стереотип проявляється у вигляді фемінофобії – страху здатися жіночним, що в свою чергу, може бути пов'язаним зі стереотипом сексуальної інверсії, згідно з яким жіночність у чоловіка – це ознака гомосексуалізму.

На рівні міжособистісних відносин гендерна роль похідна не тільки від загальних соціальних норм і умов, але і від досліджуваної

конкретної системи спільної діяльності. Роль матері або дружини завжди залежить від того, як саме розподіляються обов'язки в даній сім'ї, як визначаються в ній ролі батька, чоловіка, дітей. Гендерна роль похідна від особливостей конкретної особистості: індивід буде свою поведінку в якості чоловіка або батька з урахуванням своїх уявлень про те, яким, на його думку, взагалі повинен бути чоловік, на основі всіх своїх свідомих і несвідомих установок і життєвого досвіду [3, с. 164].

Отже, варто зазначити, що сьогодні практично у всіх культурах відбуваються радикальні зміни в сприйнятті гендерних ролей. Вони пов'язані з ідеєю про те, що традиційні гендерні ролі стримують особистісний розвиток і реалізацію наявного потенціалу особистості, ускладнюють взаємодію між представниками різних гендерних груп та всередині них.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Проведений теоретичний аналіз виявив значні зміни у нормах гендерних ролей чоловіків та жінок. Зокрема виявлено, що жіночі гендерні ролі змінились дещо більше, порівняно з чоловічими і є більш гнучкими. Так до традиційних ролей матері і дружини додалась роль успішного професіонала, самореалізованої особистості. У чоловічих ролях відбулись такі зміни: ідеальний тип «справжнього чоловіка» втратив свою монолітність, межа емоційної чутливості розширюється від самовладання до певних проявів ніжності й чутливості.

Перспективи подальших досліджень убачаються в теоретичному аналізі та емпіричному дослідженні гендерних особливостей у міжособистісній взаємодії дорослих.

Література

1. Біблер С., Мохан В., Райан К. Гендерна рівність і органи адміністрування виборів: посібник кращих практик. Київ, 2014. 82 с.
2. Ткалич М. Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організації: монографія. Київ–Запоріжжя, 2015. 315 с.
3. Шотка О. П. Гендерна психологія. Ніжин, 2019. 358 с.
4. Москаленко В. В. Соціальна психологія. Київ, 2008. 688 с.
5. Кісь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2003. № 27. С. 37-58.

References

1. Bibler S., Mokhan V., Raian K. Gender equality and election administration: a handbook of best practices. Kyiv, 2014. 82 p.
2. Tkalych M. H. Psychology of gender interaction of personnel organizations: monograph. Kyiv–Zaporizhzhia, 2015. 315 p.
3. Shchotka O. P. Gender psychology. Nizhyn, 2019. 358 p.

4. Moskalenko V. V. *Sotsialna psykholohiia*. Kyiv, 2008. 688 s.
5. Kis O. Modeli konstruiuvannia hendernoï identychnosti zhinky v suchasniï Ukraini. *Nezalezhnyi kulurolohichnyi chasopys «I»*. 2003. № 27. S. 37-58.

Paper received/Надійшла : 11.07.2021